

A magyar közoktatással szembeni társadalmi kihívások

Javaslat az ELEGY Oktatáspolitikai Szakbizottság számára

Összeállította: Radó Péter

1. A probléma lehatárolása:

Az ELEGY oktatási munkacsoportjának munkaterve lényegében az oktatással szembeni külső kihívások mentén szerveződik. Részben a tárgyalt témák komplexitása, részben pedig azok „átlapolódása” miatt szükség van az egyes problématerületek pontos definiálására. Az e javaslat által tárgyalt tematikus blokk fókuszában a különböző társadalmi kihívásokhoz való alkalmazkodás kérdése áll, melyet a munkacsoport több témára szétbontva tárgyal: az első nagy téma az oktatási egyenlőtlenségek kérdése volt. A második tematikus blokk a lehetséges problémák két további csoportjával foglalkozik:

1. Az oktatás alkalmazkodása a különböző demográfiai változásokhoz: tanulólétszám csökkenése, idősök arányának növekedése, kivándorlás, bevándorlás
2. Az oktatás attitűdformáló, szocializációs szerepének újragondolása: demokratikus attitűdök erősítése, nők esélyegyenlősége és változó nemi szerepekhez való alkalmazkodás, környezettudatosság erősítése, migrációval kapcsolatos attitűdök.

Ebben a témablokkban a környezettel és autokratikus kormányzással kapcsolatos problémák közül csak az iskola szocializációs szerepével kapcsolatos leágazások megbeszélése történik meg.

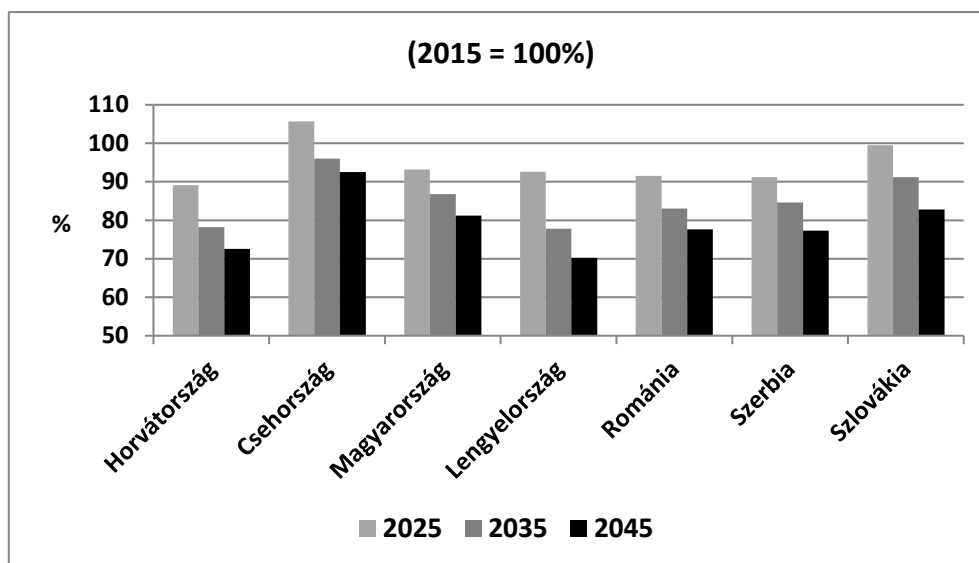
Az oktatással szembeni külső kihívások

2. Problémaeltár: a demográfiai folyamatokhoz való alkalmazkodás

Az oktatásba belépő tanulók száma az elmúlt három évtizedben folyamatosan csökkent. Demográfiai előrejelzések szerint a régió többi országához hasonlóan a következő évtizedekben az iskoláskorú népesség további csökkenése várható, az évszázad közepéig a közoktatási tanulólétszám körülbelül a jelenlegi létszám ötödével csökken majd.

A 0-19 éves éves korcsoport számának várható alakulásáról szóló előrejelzés néhány kelet-európai országban 2045-ig (2015=100%)

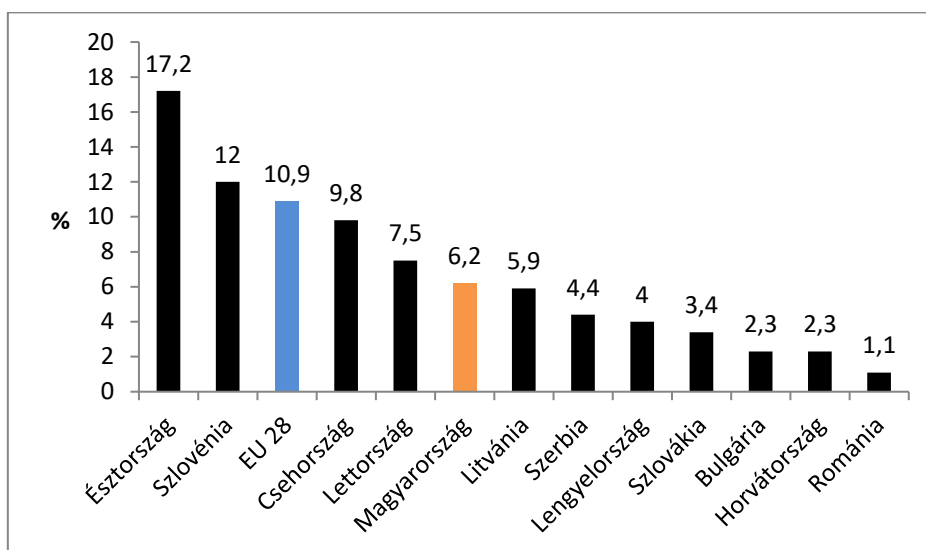

Forrás: United Nations Population Division. Probabilistic Population Projections based on the World Population Prospects: The 2017 Revision.

Az oktatásba belépő tanulók számának és arányának csökkenése több szempontból is alkalmazkodásra kényszeríti az oktatási rendszert. Az iskoláskorú népesség arányának folyamatos csökkenése és a munkapiac erőteljes átrendeződése miatt a teljes népesség iskolázottságának formálása szempontjából már nem működőképes a hagyományos alulról építkező („front-loaded”) logika, az ezzel kapcsolatos politikáknak egyre inkább a felnőtt népesség átképzésével és továbbképzésével kell operálnia. Ennek következtében a közoktatásnak minden eddiginél fontosabb funkciója a későbbi tanulás képessége szempontjából kiemelkedően fontos kompetenciák fejlesztése. A magyar felnőtt lakosság részvétele a felnőttkori tanulásban nemzetközi összehasonlításban igen alacsony. Ennek egyik oka a nagyon fejletlen alapkészségekkel rendelkezők magas aránya, amit az is bizonyít, hogy nem átképezhető, munkájukat elvesztő, s ezért betanított munkát vállalni kénytelen szakmunkások nagyon magas számban szorítanak ki a munkaerőpiacról semmilyen szakmai végzettséggel nem rendelkező embereket. Hosszabb távon az ezzel összefüggő problémákat jelentős mértékben súlyosbítja majd a különböző kompetenciaterületeken kudarcot valló 15 évesek arányának megugrása az elmúlt évtized első felében. (A felnőttképzésről önálló szakmapolitikai anyag készül.)

¹ Radó, Péter: The Adaptability of Education Systems to Future Challenges in Context: an Analytical Framework. CEU CPS Working Papers 2020/1.

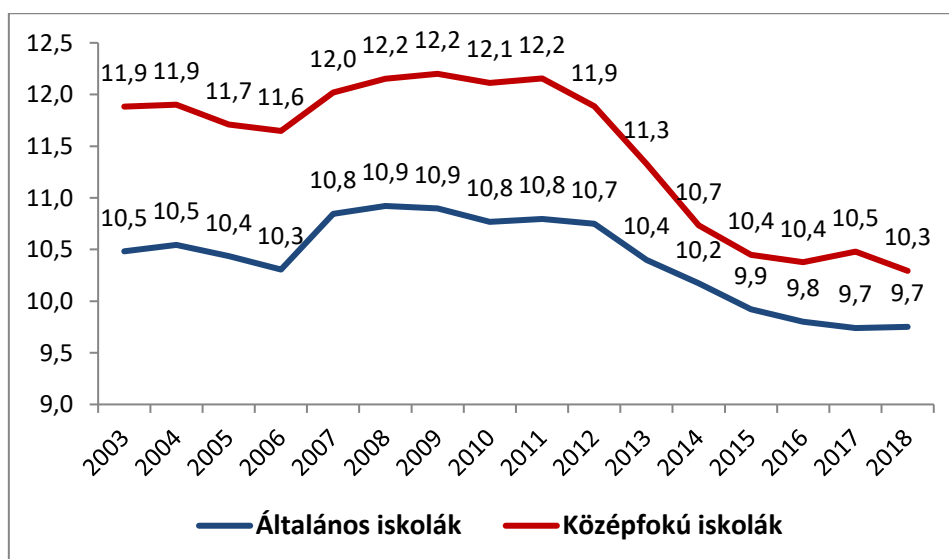
Az adatfelvétel előtti időszakban formális vagy nem-formális oktatásban résztvevő 25-64 évesek aránya Néhány európai országban 2017-ben.

Forrás: Eurostat

A prognosztizált demográfiai változások alapján az várható, hogy az oktatás szereplőinek érdekeit és viselkedését továbbra is a közoktatási rendszer zsugorodása fogja meghatározni. A 2010 előtti évtizedekben működtek azok a pénzügyi ösztönzők, melyek az iskolákat fenntartó önkormányzatokat kapacitásaik csökkenő tanulólétszámhoz igazítására kényszerítették. Ezzel magyarázható, hogy miután 2006-tól a kormányzat folyamatosan csökkentette az önkormányzatok költségvetési támogatását azok – egyéb eszközök mellett - iskolák összevonásával vagy bezárásával igyekeztek költségvetésük egyensúlyát biztosítani. Ennek hatására a magyar közoktatás hagyományosan alacsony, leginkább a diák-tanár aránnyal mérhető hatékonysága valamelyes javult. A 2010 utáni évtizedben azonban a finanszírozási ösztönzők megszűnése, az önkormányzatok oktatásból való kiszorítása és az egyházi iskolahálózat kormányzati segítséggel zajló expanziója az iskolahálózat további jelentős szétaprózódását, az oktatás hatékonyságának súlyos romlását vonta maga után.

A hatékonyság romlása a magyar közoktatásban. Az átlagos diák-tanár arány változása 2003-2018 között az általános iskolai és középfokú oktatásban

Az átlagos iskolaméret folyamatos csökkenése nem egyszerűen finanszírozási hatékonyság kérdése, az szétszóró hatása miatt rombolja az oktatás minőségét és méltányosságát is. Az iskolahálózat elaprózódása által okozott legfontosabb problémák a következők:

1. A finanszírozás fenntarthatatlansága: a szükségtelenül magas humánerőforrás és működési kiadás igény magas szinten tartja a fajlagos költségeket, ami lehetetlenné teszi az elsősorban a diplomás bérektől elmaradó pedagógusfizetésekben megnyilvánuló alulfinanszírozottság hosszabb távon is fenntartható megszüntetését.
2. A növekvő pedagógushiány körülményei között elkerülhetetlen a kisiskolákban rosszul kihasznált pedagógus létszám felszabadítása, ugyanis bármilyen a pedagógus pályát vonzóbbá tevő intézkedéscsomag hatása csak hosszabb távon érvényesülhet.
3. A szétaprózódott iskolahálózat egyre nagyobb teret biztosít a szelektív középosztályi iskolaválasztási döntések számára, ami már a fejlett világban máshol ismeretlen mértékű szociális szelekciót okozott és erőteljesen hozzájárul a roma tanulók szegregációjához. (A szelekció és szegregáció visszaszorítása szempontjából az iskolahálózat racionalizálásának egyetlen alternatívája a szülői iskolaválasztási jog korlátozása, ami könnyen kijátszható és minőségellenes.)
4. Az átlagos iskolaméret csökkenése hosszú távon negatív hatást gyakorol a minőségre is, ugyanis az iskolák megújulásához a legkülönbözőbb tanulástámogató szakmai kompetenciák erőteljes gazdagítására van szükség. (A szelekció önmagában is szűkíti az iskolák szakmai kompetenciakészletét, mert azok csak egy homogén tanulói összetételhez illeszkedő szakmai képességeket tartják fenn.)

A demográfiai folyamatok mellett a felsőoktatásban sajátos problémák forrása a tanulmányaikat külföldön végző hallgatók arányának növekedése és a felsőoktatásba való belépés korlátozását célzó oktatáspolitikai beavatkozások együttes hatása, melyek összegződő hatásuk miatt olyan mértékű zsugorodást okoznak, amely veszélyezteti egy gazdag programkínálat fenntartását. Mindez végső soron a magyar felsőoktatás európai oktatási piacról való kiszorulását erősíti.

A népesség korösszetételének változása mellett a közoktatási rendszerre nagy nyomást gyakorol a népesség vándorlása is. Például, az elmúlt évtized során a történelmi léptékben is igen jelentős kivándorlás hatására nagy nyomás nehezedik az oktatásra, hogy az pótolja a hiányzó szakmunkásokat. Az oktatáspolitikának ellent kell állnia az ezzel kapcsolatos elvárásoknak, mert az oktatás csak hosszabb távon, s csak a munkapiac által felkínált bérek ösztönző hatására képes alkalmazkodni a megnövekedett szakmunkás kereslethez. Ennek egyenes következménye az is, hogy a magyar kormányzatnak előbb-utóbb fel kell hagynia a szakképzett munkaerő bevándorlását akadályozó politikával, tehát az oktatásnak fel kell készülnie nagyobb számú, nem magyar anyanyelvű tanuló oktatására. A magyar iskolákban az ehhez szükséges szakmai és intézményi képességek jelenleg hiányoznak.

3. Problémaeltár: az oktatás szocializációs hatása

Demokratikus attitűdök. Csákó Mihály 2007-es kutatásának eredményei szerint a 9-11. évfolyamon tanuló fiatalok gondolkodásában a demokratikus és antidemokratikus attitűdök jól megférnek egymás mellett. Bár 91 százalékuk valamilyen mértékben fontosnak tartotta a demokratikus

társadalmi rendet, 71 százalékuk teljesen vagy inkább egyetért azzal az állítással, miszerint „ennek az országnak nem annyira törvényekre van szüksége, mint inkább egy olyan vezetőre, akiben a nép megbízik”. Ez azt jelenti, hogy a tíz évvel ezelőtt középiskolában tanuló nemzedék erős többsége elfogad egy olyan autokratikus rendszert, melynek élén egy általuk elfogadott erős vezető áll. Az Ifjúság 2008 kutatás eredményei szerint a 15–29 évesek kevesebb, mint fele gondolja csak úgy, hogy a demokrácia a legjobb politikai rendszer.² (Nincs okunk feltételezni, hogy a demokratikus értékek elfogadottsága a fiatalok körében az elmúlt évtizedben erősödött.) Jól tudjuk, hogy a demokrácia értékeinek elfogadása nem egyszerűen egy állampolgári ismeretek tantárgy vagy az iskolai tantervek és tankönyvek által közvetített tartalmak kérdése. Bár ezek az eszközök fontos ismereteket közvetíthetnek a demokratikus állampolgári cselekvés intézményi kereteiről, attitűdformáló erejük meglehetősen csekély. Az oktatás demokratikus politikai szocializációs képessége tehát elsősorban az intézményi működés és a tantermen belüli tanár-diák kommunikáció szocializációs hatásán múlik. Az előbbi az intézményi működés, az utóbbi a pedagógiai praxis demokratizálását igényli.

Környezettudatosság. Bár környezettudatosság tekintetében Magyarországon a különböző vizsgálatok szerint kimutatható bizonyos generációs hatás, nem a legfiatalabb korosztály, hanem a 30-55 éves korosztály tekintetében beszélhetünk magasabb szintű tudatosságról. Több kutatás eredményeinek összevetése azt bizonyítja, hogy a tíz évvel ezelőtti, a környezetvédelem ügye iránt nyitott fiatalok helyére attitűdjeikben hasonló, környezettudatos fiatal generáció került, ám a fiatalabb nemzedék elköteleződése mindig érezhetően gyengébb. Ennek alapvető oka, hogy a jövő nemzedékek életminőségével szembeni felelősség a közepgenerációkban a gyermekvállalás hatására erősödik meg. Az a feltételezés azonban, hogy a jelenkor középiskolás korú nemzedékei környezettudatosabbak, mint a szüleik nemzedéke, nem feltétlenül állja meg a helyét.³ Szocializációs értelemben a környezettudatosság problémája tehát erősen összefügg a társadalmi szolidaritás értékeivel, ami a demokratikus attitűdöknek is egyik kulcseleme.

Nemek közötti egyenlőség. Amíg Magyarországon a szexuális kisebbségekkel kapcsolatban a lakosság erőteljes többsége a heteronormatív családmódel kizárólagosságán alapuló attitűdöket vall, a Pew Research 2019-es kutatása szerint a nemek közötti egyenlőséget a magyar felnőtt lakosság fontosabbnak tartja, mint a többi kelet-európai ország lakossága. Az utóbbit fontosnak tartók aránya Magyarországon 85%, Csehországban 70%, Lengyelországban 69%, Szlovákiában pedig 67% volt. (Az EU medián 85% volt.) Ez arra figyelmeztet, hogy a szexuális orientáció és a nemi szerepek kérdését összemossó, a „hagyományos” családmódel t sulykoló kormányzati kommunikációval és oktatáspolitikával szemben - az oktatási diskurzusban a két kérdést el kell választani egymástól. Az oktatásban kialakuló nemi egyenlőtlenségeknek három dimenziója van. Az első a tanulási eredményekben kimutatható egyenlőtlenségek, melyek Magyarországon – ahogy minden más országban is – eltörpülnek a szociális háttér által okozott különbségek mellett. A másik két dimenzió azonban ennél sokkal fontosabb: mind a fiúk és lányok által bejárt tanulási pályák elkülönülése, mind pedig az oktatás társadalmi nemi szerepek formálására vonatkozó szocializációs hatása változatlanul erősen problematikus területek. Szocializációs értelemben nem csupán a nemek közötti egyenlőség szempontja érdemel figyelmet, de a férfiak és nők közötti életciklus és életmód konvergencia is, amely jelentős mértékben érvényteleníti a nemek közötti hagyományos munkamegosztásról szóló

---

² Bognár Adrienn: A fiatalok politikai attitűdjei. Kultúra és Közösség. 6.évf. 3.sz. 2015.

³ Monostori Katalin – Hórich Balász: Környezettudatosság: attitűd vagy cselekvés? Szociológiai Szemle 2008/2.

képzeteket. Amíg a nemi identitásuk vagy szexuális orientációjuk alapján valamely kisebbséghez tartozó csoportokkal kapcsolatban az állam feladata e személyek jogegyenlőségének biztosítása és a velük szembeni elfogadó attitűdök erősítése, a nemek közötti egyenlőtlenségek felszámolása aktív politikákat igényel. Mindkét problémakörnek vannak az oktatás szocializációs hatásával kapcsolatos leágazásai.

Menekültekkel és bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök. A bevándorlással kapcsolatos európai összehasonlításban egyre erősebben negatív attitűdök Magyarországon köztudottak. Az ezzel kapcsolatos tisztánlátást azonban erősen korlátozza, hogy összemosódik a menekülteknek nyújtott segítségnyújtás problémája az ettől lényegében független bevándorlással kapcsolatos problémákkal. Míg az előbbi alapvetően etikai kérdés, az utóbbi elméletileg elsősorban gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai szempontok mérlegelését igénylő probléma. Az oktatás szempontjából fontos összefüggés, hogy a menekültekkel kapcsolatos és a bevándorlással kapcsolatos attitűdöknek Magyarországon lényegében nincs generációs meghatározottsága, a migráció elutasítotttsága a különböző korcsoportokban nem különbözik lényeges mértékben. Ez részben arra utalhat, hogy az iskola attitűdformáló funkciója e tekintetben egyáltalán nem érvényesül, de interpretálható úgy is, hogy az iskola pont olyan hatékony a migrációval kapcsolatos félelmek közvetítésében és megerősítésében, mint az utóbbi fél évtized felnőttekre irányuló kormányzati propagandája.

4. Programjavaslat

4.1 Oktatáspolitikai eszközök áttekintése

Az elmúlt évtizedben felhalmozódott intézménytöbblet kizárólag a gazdálkodási érdekeltségek helyreállításával már nem kezelhető, ezért elkerülhetetlen lesz egy számos különböző beavatkozást tartalmazó kormányzati program lebonyolítása. A racionalizálást szolgáló kormányzati programbizonyos elemeit (mint például a bírósági ítéletek által teremtett precedensek alapján szegregálónak minősíthető iskolák kimenő rendszerű bezárása, vagy egyházi tulajdonba került általános iskolák közösségi tulajdonba vétele olyan esetekben, amikor a privatizáció miatt nem biztosítható a világnézetileg semleges oktatáshoz való hozzáférés lehetősége) még az oktatásirányítási decentralizáció implementációja előtt le kell bonyolítani. Az iskolahálózati racionalizálás alapját a következő konkrét körülmények alapozzák meg. (1) A szegregáló iskolák kimenő rendszerű bezárását előíró bírósági ítéletek. (2) Az olyan települések nagy száma, ahol sérül a világnézetileg semleges oktatás követelménye. (3) A finanszírozás fenntarthatóságát szolgáló új allokációs mechanizmusba épített erős pénzügyi ösztönzők, melyek kizárják az egyes településeken/járásokon belül a többszörösen finanszírozott tanuló férőhelyek fenntartását. (4) A pedagógusbérek fenntartható felzárkóztatásához szükséges források megteremtése. (5) A városi/járási szinten minden érdekelt bevonásával elkészítendő, demográfiai adatokon alapuló középtávú feladat-ellátási tervek. A közösségi tulajdonban lévő iskolahálózat racionalizálása automatikusan az egyházi és más magániskolai hálózat aránynövekedését eredményezné, ami a jelenlegi szabályozási környezetben a kormányzat oktatáspolitikai felelősségének érvényesíthetőségét korlátozná. Ez a probléma az egyházi és más magániskolák a közösségi iskolarendszerbe való teljes integrációjával (pl. szektorsemleges normatív finanszírozás és szabályozás, ennek alapján a magániskolák beillesztése az iskolakörzetek rendszerébe, egyházi intézményekre vonatkozó speciális szabályok eltörlése, stb.) orvosolható. Mivel a kialakítandó új decentralizált rendszerszabályozás keretei között biztosított lesz az iskolák és fenntartóik autonómiája az egyházi és egyéb magániskolák megőrizhetik saját arculatukat.

A hagyományos, a tananyagban szereplő ismeretek attitűdformáló szerepével kapcsolatos megközelítések erősen idejétmúltak. Jelenlegi tudásunk szerint kívánt a szocializációs hatások elérésére rendelkezésre álló fő eszközök a következők:

(1) **Érzékenyítés.** Az iskola szocializációs hatásának javítása az iskolákban dolgozó szocializációs ágensek, elsősorban pedagógusok érzékenyítésével, a lehetséges problémákkal kapcsolatos tudatosságuk erősítésével kell, hogy történjen. Különösen a demokratikus attitűdök és a társadalmi nemekkel kapcsolatos attitűdök formálása szempontjából borzasztóan fontos a pedagógusok által alkalmazott módszertani repertoár egyes eszközeinek rejtett, ritkán tudatos szocializációs hatásának feltárása. Mindebben fontos szerepet kell játszania a pedagógusképzésnek és a továbbképzési rendszernek egyaránt. (2) **Intézményi reflexió támogatása.** Rendszeres intézményi önértékelés és azt támogató külső intézményértékelés általános rendszerébe illeszthető tematikus standardok és értékelési eszközök fejlesztése. (3) **Iskolafejlesztés és annak külső támogatása.** Az intézményértékelés által feltárt problémák projekt formában történő megoldása, illetve e projektek külső támogatása. (4) **Kapacitásépítés.** Az intézményi szocializációs képességek javítását szolgáló egyéni (pedagógusi módszertani és intézményvezetői) kompetenciák fejlesztése. (5) **Tartalomfejlesztés.** Az egyes szocializációs értelemben fontos témákhoz kapcsolódó, tantárgyi kereteken belül vagy kívül szerveződő (formális, nem formális vagy informális) tanulási élmények gazdagítása.

Az alábbiakban javasolt rendszerszintű és célzott beavatkozások döntő többsége a jelenlegi közoktatási intézményrendszerben nem megvalósítható. Ennek megfelelően a javaslatok tartalmazzák a kormányzás strukturális jellemzőire vonatkozó szükséges, a témához kapcsolódó beavatkozások implementálhatóságát szolgáló változtatásokat is.

4.2 Rendszerszintű beavatkozások

1. Az iskolahálózatra irányuló beavatkozások. . Az intézményhálózat kapacitásainak tanulólétszámhoz igazítását egységes szempontrendszer alapján, a regionális sajátosságokat figyelembe vevő súlyozással, helyben megalkotott járási szintű nyilvános iskolahálózati tervek alapján kell lebonyolítani, melyek kiterjednek az adott területen működő közösségi és magántulajdonban lévő intézményekre egyaránt. A helyi iskolahálózatok átalakításának a szociális szelekció csökkentését kell szolgálniuk. A szükséges kormányzati intézkedések bizonyos elemeit (szegregációmentesség és világnézetileg semleges oktatás lehetőségéhez való hozzáférés) még az oktatásirányítási decentralizáció implementációja előtt le kell bonyolítani.
2. A tantervi fetisizmussal való szakítás: az iskolai kimeneti követelmények tanulási alapok megerősítésére fókuszáló demokratizálása és a tartalmi szabályozás hatékonyságának helyreállítása: kötelező minimum kompetenciakövetelmények (standardok) rögzítése az általános iskolák utolsó évfolyamára, a standardok visszaható szabályozó erejét biztosító iskolázáró vizsga vagy az iskolák teljesítményéről visszajelzést biztosító központi mérés megszervezése.
3. Tartalmi szabályozók (tantervek, kimeneti szabályozók) és tartalomhordozók (tankönyvek, digitális tartalmak) fejlesztésében és értékelésében kiemelt figyelmet kell biztosítani a demokrácia, környezettudatosság és nemi egyenlőség értékeinek.
4. Stratégiai kommunikációs program az oktatással szembeni változó elvárásokról és az azoknak való megfelelés eszközeiről. (A program összekapcsolható egy kellő támogatottságot élvező oktatási reformprogram tervezését szolgáló intenzív konzultációs program lebonyolításával.)

5. Az iskolák által szabadon választható etika oktatás tartalmának megújítását szolgáló fejlesztések, a kapcsolódó tantárgyak tartalmának kiegészítése a társadalmi egyenlőtlenségek, a nemi egyenlőség, a környezettudatosság és a demokratikus attitűdök tematikájával, a választható hittan oktatás tanterven kívüli keretek között való megszervezése.

4.3 Célzott beavatkozások

6. Befogadó iskolaközpontok célzott fejlesztése: férőhelybővítés, iskolán belüli szelekció/szegregáció megelőzését szolgáló intézkedéscsomag, iskolafelhasználók számára jól érzékelhető fejlesztések, összevonás előtt egy éves közös pedagógiai program és iskolafejlesztési program kidolgozása a szülők bevonásával, ezek megvalósítását szolgáló közös továbbképzések.
7. Iskolabusz szolgáltatás kiterjesztése minden kistelepülésre, ahol nem működik iskola. Más településről bejáró iskolai alkalmazottak közlekedési költségeinek megtérítése.
8. Pedagógusok számára a társadalmi nemekkel, szexuális kisebbségekkel, környezettel és demokratikus neveléssel kapcsolatos érzékenyítő tréningek fejlesztésének és hozzáférhetővé tételének támogatása, e programok beépítése a pedagógusképzésbe.
9. Tanulók számára a társadalmi nemekkel, környezettel és demokratikus neveléssel kapcsolatos programok támogatása, meglévő programok (pl. ökoiskola program) szélesebb körű kiterjesztése.
10. A legfontosabb attitűdformálással kapcsolatos nevelési célokra vonatkozó intézményi önértékelési eljárások fejlesztése és alkalmazásuk elterjesztése.
11. Rendszeres reprezentatív pedagógusi és tanulói attitűdvizsgálatok a közoktatás minden szintjén.
12. Minden oktatási intézményben az óvoda/iskola által megalkotott etikai kódex elfogadásának kötelezővé tétele. Az etikai kódexek kötelező tartalmi elemei közé a nemek közötti esélyegyenlőség és a környezetvédelem szempontjainak felvétele.

4.4 A szükséges intézményi feltételek megteremtése

13. Decentralizált normatív finanszírozási rendszer helyreállítása, a tanulólétszám és a kapacitások egyensúlyának fenntartását szolgáló pénzügyi ösztönzők alkalmazása, az egyéb intézményi feltételek megteremtését és működtetését szolgáló stabil finanszírozás biztosítása.
14. Olyan oktatásirányítási decentralizáció, amely egyfelől kiküszöböli a 2011 előtti rendszer végleges széttagoltságából fakadó problémákat és lehetővé teszi teljes helyi közoktatási intézményhálózatok szektorsemleges irányítását, másfelől biztosítja a települési önkormányzatok, illetve általában a helyi közösségek aktív részvételét a fenntartói irányítási döntések meghozatalában. A kialakítandó decentralizált rendszerben a központi kormányzat nem látat el intézményfenntartói feladatokat, ezért a KLIK-eket meg kell szüntetni. (Lehetséges opciók: (1) járási/városi önkormányzatok települési részönkormányzatokkal, (2) kötelező járási szintű önkormányzati közoktatás-irányítási társulások, (3) járási szintű, részben választott, részben önkormányzati delegáltakból álló közoktatás-irányítási testületek.)
15. Óvodák, iskolák és felsőoktatási intézmények szakmai, szervezeti és gazdálkodási autonómiájának helyreállítása. A közoktatási intézmények szakmai tevékenységének két alapidokumentuma az Intézményi Pedagógiai Program és az Intézményi Fejlesztési Terv.
16. Az óvodák, iskolák és felsőoktatási intézmények működésével kapcsolatos procedurális szabályok rögzítése során a tanulók, hallgatók, szülők, helyi közösségek és külső intézményi partnerek aktív

bevonódásával kapcsolatos szabályok rögzítése, az intézmények demokratikus működésének biztosítása.

17. Ciklikus és rendszeres intézményi önértékelés és ezen alapuló iskolafejlesztés rendszerének működtetése a közoktatásban
18. Kockázat alapú független és professzionális külső intézményértékelés (tanfelügyelet) rendszerének létrehozása és működtetése
19. Szektorsemleges szakmai szolgáltató rendszer helyreállítása, kapacitásainak jelentős bővítése, a nyílt és minőségbiztosított tankönyvpiac helyreállítása.
20. Aktív tanulást segítő, differenciált, személyre szabott és készségek fejlesztésére orientált („adaptív”) pedagógiai gyakorlathoz (tanításhoz és tanulásszervezéshez) szükséges kompetenciák folyamatos és kiterjedt fejlesztését szolgáló pedagógus képzési és továbbképzési rendszer létrehozása
21. Az aktív tanulást segítő, differenciált, személyre szabott és készségek fejlesztésére orientált („adaptív”) pedagógiai gyakorlat (tanítás és tanulásszervezés) számára teret biztosító és arra ösztönző intézményi munkaerő gazdálkodási rendszer kialakítása.
22. A rendszeres oktatáskutatás és programfejlesztés intézményeinek helyreállítása és működtetése.